

*С.Ә ОРАЗБАЕВ, Б.М. САЛАКШИНОВА, А.А. РСЫМБЕТОВ
Қазақ Ұлттық аграрлық университеті.*

АЛМАТЫ ОБЛЫСЫ ЕҢБЕКШІ ҚАЗАҚ АУДАНЫ ШАРУАШЫЛЫҚ ЖАҒДАЙЫНДА ЭСПАРЦЕТТІҚ КӨКБАЛАУСА ӨНІМДІЛІГІНЕ СЕБУ МЕРЗІМДЕРІНІҢ ӘСЕРІ

Аннотация

Қазақстанда мал шаруашылығы – ауыл шаруашылығы өндірісінің аса маңызды саласы. Мал шаруашылығы табысты дамыту көптеген факторлармен байланысты, олардың ең басты белгісі жемшөп қорын жасау болып табылады.

Тірек сөздер: Эспарцет, көкбалауса, өнімділігі, белог шығымы, себу мерзімі, мал азығы.

Бұл мәселені шешуде эспарцет үлкен орын алады. Ол мал шаруашылығы үшін қажетті көкбалаусаның жоғары да, тұрақты өнімін және өсімдік белогын береді. Өйткені белок шығымы бойынша эспарцеттің пішени біржылдық шөптерден 4-5 есе асып түседі. Сонымен бірге эспарцет егістігі топырақ құрылымын қалыптастырады және оның құнарлығын арттыруда агротехникалық маңызды рөл атқарады. Эспарцет топырақты органикалық заттармен және азотпен байытады, оның физикалық – химиялық қасиеттерін жақсартады [1]. Эспарцеттің мал азықтық дақыл ретінде

бірқатар артықшылығы бар. Қөректі заттар шығымы бойынша ол жонышқадан, бедеден және түйежонышқадан кем түспейді, ол оның клетчаткасы түйежонышқа мен жонышқадағы құрамынан азырақ [2].

Эспарцеттің көкбалауса азық, пішен, сүрлем, пішенде және дәруменді – шөп ұны түрінде пайдалануға болады. Эспарцеттің қоректілік құндылығы жоғары деңгейде, оның 100 кг пішенинде 53 азық өлшемі және 7,8 кг қорытылатын протеин болады. Одан дайындалған мал азығының қорытулы дәрежесі жогары [3].

Алайда эспарцет егістіктері республикамызда күні бүгінге дейін өте шағын, бұл дақылдан алынатын өнім төмен деңгейде қалып отыр. Оның кең таралуына кедергі болатын негізгі және басты себептер тұқымының жоқтығы және жергілікті табиги – климаттық жағдайларға бейімделуі нашар болуы және өсіру технологиялары ерекшеліктерінің жеткіліксіз зерттелуі. Қазақстанның оңтүстік – шығысында эспарцет өсірудің келешегі зор. Бірақ бұл аймақта оның егістігі іс жүзінде жоқ деуге болады. Себебі тұқым өндірілмейді және агротехникасы зерттелмеген. Эспарцеттің жоғары өнім қалыптастырыуна әсер ететін аса маңызды агротехникалық тәсілдерінің бірі әрбір нақты табиги – климаттық аймақ үшін белгіленген оңтайлы себу мерзімдері болып табылады. Біздін зерттеулер жасалынған «Агрониверситет» ОТШ жағдайында көктемгі егіс кезінде температура тез жоғарылайды және жауын-шашынның аздығы сезіледі. Ол өз кезегінде топырақтың жоғарғы қабаттарындағы ылғал мөлшерінің күрт төменділігіне әкеліп соғады. Сондықтан бұл жағдай тұқымның өнуіне және өсімдіктің өсіп – дамуына кері әсерін тигізеді. Бұдан тұқымды ертерек себу қажеттілігін таңдау мәселеісі туындаиды. Осыған байланысты біз егістіктең үш мерзімін салыстырып зерттеу жұмысын жүргіздік. Тәжірибе нобайы: ерте – тұқым түсетін терендіктегі температура $0+1^{\circ}\text{C}$ (1 сәуір); орташа $+5+7^{\circ}\text{C}$ (16 сәуір) және кеш $+10+12^{\circ}\text{C}$ (1 мамыр). Біздін тәжірибеміздің нәтижесі эспарцеттің себу мерзімдері тұқымның танаптық өнгіштігіне және өскіннің сиреуіне көп әсер ететінін көрсетті. Кеш себу мерзімінде тұқымның танаптық өнгіштігін төмен болып 41,4 % - дан аспай қалды. Осы мерзімде себілген эспарцет егістігі сиреп қалды, арамшөптердің өсуіне қолайлы жағдай туды. Өскінді бұл жағдайда алабата, тауық тарысы және тағы басқа сол сияқты арамшөптер басып қалды. Танаптық өнгіштіктің жоғары пайызы (75%) ерте себу мерзімінде алынды. (1 сәуір $0+1^{\circ}\text{C}$) Қалыптасқан өнімді есепке алу тұқым себу мерзіміне байланысты өсімдіктердің өсіп – дамуы, сақталуы, өнімділігі, арамшөп саны және басқа жағдайлар эспарцеттің көкбалауса түзуіне әсер ететінін көрсетті. Осының дәлелі ретінде біз пайдалану жылдары және орымдар бойынша эспарцеттің өнімділігін көлтіреміз (кесте 1).

Кесте 1- Эспарцеттің көкбалауса өнімділігіне себу мерзімдерінің әсері (2012 – 2013 жж. орташа)

Себу мерзімі	Тіршілігінің бірінші жылы		Тіршілігінің екінші жылы				
	Өсімдік биіктігі, см	Өнімділігі, ц/га	Өсімдік биіктігі, см	Орымдар, ц/га			Үш орымның барлығы ц/га
				I	II	III	
Ерте (1 сәуір)	72	70,3	120	300	200	100	600
Орта (16 сәуір)	64	59,4	110	245	185	50	480
Кеш (1 мамыр)	37	32,5	60	210	120	35	365

Тіршілігінің бірінші жылы эспарцет өте баяу дамыды. Оның өсуі көкбалауса орымына дейін жалғасып ерте себу мерзімінде – 72 см, орта мерзімінде – 64 см, кеш септенде – 37 см жетті. Алынған өнімді өлшеу ерте мерзімде себілген нұсқада эспарцет тіршілігінің 1 – жылы ең жоғары яғни 70,3 ц/га көкбалауса беретінін көрсетті. Эспарцет тіршілігінің екінші жылы тағы да көкбалауса өнімділігі ең жоғары деңгейде болып, 600 ц/га жетті. Жоғарыда айтылғандарды қорта келе, эспарцеттің ең төмен өнімділігі кеш мезгілде себенде алынды, себебі өркен бергеннен

орымға дейн өсімдіктер ылғалдылық бойынша өте қолайсыз жағдайда өсіп – дамыды. Ерте себу мерзімі әспарцеттің биологиялық ерекшеліктеріне барынша толық сәйкес келеді, өйткені осы мерзімде себілген егістіктің өсіп – дамуы үшін ең қолайлы жағдайлар туады.

ӘДЕБІЕТ

1. Абдраимов С.А., Кушербаева С. Биологические особенности эспарцета в предгорьях Южного Казахстана. Матер. Междунар.науч-конф-Кн.2. Алматы: АгроУниверситет.2004.с.1967.
2. Величко П.К. Эспарцет. Алма-Ата.1967.
3. Хасенов У. Карпов А. Эспарцет-кормовая культура. 1999.

Резюме

Ранний срок посева эспарцета наиболее полно отвечает биологическим особенностям и приводит к повышению урожая зеленой массы.

Summary

Early term sowing of esparset, the most in full correspond to biological peculiarities, and lead to the rise of the harvest of a green mass.